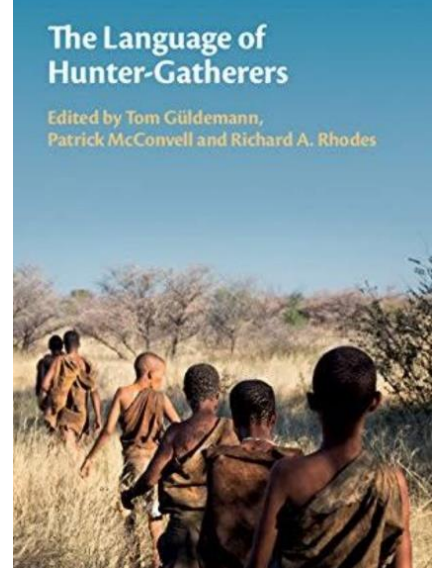

The Language of Hunter-Gatherers

DENİZ DEMİRYAKAN*

Avcı-toplayıcılar, insanın sosyal evriminde “diğerleri” olarak betimlense de bu, yanlış bir düşüncedir. Öyle ki, on bin yıllık tarım geçmişinden ve iki yüzyıllık sanayileşmeden sonra bile avcı-toplayıcılar var olmaya devam etmektedir. Söz konusu bu devamlılığa “dil” merceğinden bakarak 21. yüzyıldaki avcı-toplayıcı toplulukların iç işleyişine yeni bir bakış açısıyla yaklaşan bu kitap, başta dilbilim olmak üzere diğer bilimsel disiplinlere de farklı bir pencereden bakma şansı sunmaktadır. Bu toplulukların bunca yıl hayatta nasıl kaldıkları ve başta tarım toplulukları olmak üzere diğerleriyle nasıl iletişim kurdukları hâlâ merak konusudur. Bu kitap, tam da merak edilen bu sorulara “dil” üzerinden yanıtlar verirken bir yandan da avcı-toplayıcılara ait dillerin tipolojik özelliklerinin tarım topluluklarından farklı olmadığını göstermesiyle göstermesiyle ayrıca bir öneme sahiptir. Kitap, araştırma alanı olarak belirli bir bölgeyi değil; yedi ana başlık altında dünyadaki tüm bölgeleri araştırmaya konu etmiştir. Bu araştırma alanlarından biri olan Avustralya’ya, Neolitik Çağ öncesi avcı-toplayıcı kültürünü incelemek için bir tür laboratuvar olması nedeniyle ayrıca bir önem atfedilmektedir. Böylece; Avusturalya başta olmak üzere tüm bölgeler üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen veriler, aynı zamanda da 21. yüzyılın başındaki avcı-toplayıcı toplulukların durumu hakkında bir rapor niteliği taşımaktadır.

Kitap yöntemsel açıdan da önemli bir yer tutmaktadır. Durumlara ve dil malzemelerine deneysel bir yaklaşım söz konusudur. Neredeyse her çalışmada kullanılan haritalar büyük bir emeğin ürünü olup bu haritalar tek başına birçok soruya cevap verebilecek düzeydedir. Avcı-toplayıcılar ile tarım toplulukları dilleri çerçevesinde karşılaştırılırken kullanılan yöntemse detayları nedeniyle ayrıca ilgi çekicidir. Çalışmaların hemen hepsinde bu karşılaştırmalı yaklaşım çok net bir sınıflandırma ve başlıklandırma ile birçok açıdan ele alınmıştır. Kısacası bu kitapta, kalımdan komşuluğa; iklimden coğrafya her şeye dilbilim penceresinden bir kez daha bakılmıştır.

2020 yılının Şubat’ında, Cambridge University Press tarafından yayımlanan *The Language of Hunter-Gatherers*, birbirinden önemli 23 özgün makalesiyle 722 sayfadan oluşmaktadır. Söz konusu 23 özgün makalenin içeriğine, ayrıntıya girilmeksizin aşağıda değinilmiştir:

1. *Hunter-Gatherer Anthropology and Language* (Tom Güldemann, Patrick Mcconvell ve Richard A. Rhodes, s. 3-48)

Tarım toplulukları ile avcı-toplayıcı toplulukların ilişkisine farklı bir açıdan yaklaşılmıştır. Tarih, tarım topluluklarının süreç içerisinde çoğu avcı-toplayıcı toplumu yabancılaştırdığını, dönüştürdüğünü veya marjinalleştirdiğini göstermiş olsa da avcı-toplayıcıların 11.000 yıldan beri tarım topluluklarına rağmen var olabilmesi, avcı-toplayıcıların genel yaklaşımın aksine, tarım topluluklarıyla ilişkilerinde edilgen bir konumda olmadığını göstermektedir. Bu çalışma, iki topluluk arasındaki ilişkiye, avcı-toplayıcıların gözünden bakması nedeniyle dikkat çekicidir. Öyle ki yapılan son çalışmalar avcı-toplayıcıların sözcük varlığının kendine has izlerini de göstermektedir. Bunlara ek olarak, çalışmada, avcı-toplayıcılar ile yiyecek arasındaki ilişkiye, dilin varsılığından hareketle daha önce etkili bir biçimde dile getirilmemiş pek çok durumdan bahsedilmektedir. Dilin, arkeolojik kalıntılardaki bulgulara benzer izler taşıdığını savlayan yazarlar, bu izlerin ayrıntılı bir biçimde nasıl ele alınmasının önemine ayrıca dikkat çekmişlerdir.

2. *Genetic Landscape of Present-Day Hunter-Gatherer Groups* (Ellen Dröfn Gunnarsdóttir ve Mark Stoneking, s. 49-66)

Bu yazıda, avcı-toplayıcıların genetik yapıları incelenmiş ve tarım topluluklarıyla karşılaştırıldığında avcı-toplayıcıların genetik çeşitlilik açısından daha az çeşitliliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bazı avcı-toplayıcılarda saptanan genetik çeşitliliğin azlığı meselesi, bu topluluk bireylerinin soylarının görece daha eskiye dayandığını göstermektedir. Bu da günümüz itibarıyla var olan avcı-toplayıcı yaşam tarzlarının çok eski dönemlerdeki avcı-toplayıcı yaşam tarzının doğrudan devamı olabileceğini gösterse de bu durumun sadece bazı gruplar için geçerli olduğu çalışmada da vurgulanmaktadır.

3. *Linguistic Typology and Hunter-Gatherer Languages* (Balthasar Bickel ve Johanna Nichols s. 67-75)

Avcı-toplayıcılar ve tarım toplulukları, dil yapıları bakımından karşılaştırılmışlardır. Bu karşılaştırma sonrasında elde edilen veriler dikkat çekicidir. Bu veriler göstermiştir ki her iki toplulukta da dil yapıları benzer konumdadır. Çalışma yönetsel yaklaşımı açısından da bir öneme sahiptir: Bir dilin sözcük varlığı, o dili konuşanların en çok ne hakkında konuştuğunu yansıttığı savı üzerinden topluluklara yaklaşma biçimidir.

4. *Ethnobiology and the Hunter-Gatherer/Food Producer Divide* (Cecil H. Brown, s. 76-88)

Botanikle ilgili terimlerin avcı-toplayıcılar ve tarım toplulukları açısından benzer olup olmadıkları sorgulanmaktadır. Bu sorgulama sonucunda, botanikle ilgili terimlerin her iki toplulukta da farklı biçimlerde adlandırıldığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, iki terimli botanik terminolojinin bitkilerin evcilleştirilmesiyle ortaya çıktığına da değinilmiştir.

5. *Hunters and Gatherers in East Africa and the Case of Ongota (Southwest Ethiopia)* (Graziano Savà ve Mauro Tosco, s. 91-113)

Tipolojik olarak komşu dillerden oldukça farklı bir dili konuşan çok küçük ve tehlike altındaki Etiyopyalı bir grubun dili olan Ongota bu çalışmada incelenmektedir. Çalışmada, bahsedilen topluluğun, tarihsel bir analize dayanılarak, Ongota'nın uzak atalarından kalma avcı-toplayıcılığa geri döndüğü öne sürülse de yapılan son çalışmalar, Ongota'nın uzun süredir farklı bir etnik kimliği sürdürdüğünü de göstermektedir.

6. *Changing Profile When Encroaching on Forager Territory: Toward the History of the Khoe-Kwadi Family in Southern Africa* (Tom Güldemann, s. 114- 146)

Güldemann, Khoisan araştırmalarındaki merak edilen bir durumu ele almaktadır. Khoisan, fonemik tıklamalara (şaklamalara) sahip Güney Afrika'daki üç büyük dil ailesinden biri olmakla birlikte diğer ikisi de avcı-toplayıcı olan topluluklara göre daha heterojen bir kültür yapısına sahip durumdadır. Yaygın kabulde, bu dili konuşan toplulukların bölgeye avcı-toplayıcı olarak değil; çoban olarak geldikleri ve bölgenin ilk tarım topluluğu olduğu düşünülse de Güldemann'ın bu önemli çalışması, ilgi çekici bu dil (ailesi) için farklı sonuçlar öngörmektedir.

7. *Hunter-Gatherers in South and Southeast Asia: The Mlabri* (Jørgen Rischel, s.149-163)

Güney ve Güneydoğu Asya'daki avcı-toplayıcıların genel durumuyla ilgili bazı bilgiler verildikten sonra bu toplulukların bir zamanlar daha büyük tarım topluluklarının bir üyesi olduklarına değinilmiştir. Bu toplulukların, çeşitli nedenlerden ötürü yiyecek aramak zorunda kaldıklarına değinilerek Mon-Khmer dilini konuşan bir avcı-toplayıcılar topluluğu olan Mlabri'nin bir vaka çalışmasına geçilmektedir. Dilleri Tin ve Lua ile yakından ilgili olduğu düşünülse de Mlabri ile ilgili genetik ve dilbilimsel kanıtlar farklı sonuçları düşünmeye zorlamaktadır. Ancak Rischel, Mlabri'nin kökeninde nispeten yeni bir kültürel dönüşüm olduğuna dair ikna edici bir analiz ortaya koymaktadır.

8. *Foraging and the History of Languages in the Malay Peninsula* (Niclas Burenhult s. 164-197)

Avusturya'nın ayrı bir kolunu oluşturan ve Asya dillerini konuşan Malay yarımadasının Semang avcı-toplayıcıları bu yazıda konu edilmektedir. Genotipik olarak farklı Semang'lerin, komşu tarım topluluklarıyla iç içe geçmiş bir ilişki içinde olmalarına rağmen bu toplulukların Holosen'e kadar uzanan bir sürekliliği temsil eden eski avcı-toplayıcıların bir devamı olduğu genetik ve dilbilimsel kanıtların bir arada düşünülmesiyle elde edilmektedir.

9. *Linguistic Clues to Andamanese Prehistory: Understanding the North-South Divide* (Juliette Blevins, 198-230)

Daha önce on dört farklı dil konuşan uzak Negrito Andamanlı avcı-toplayıcıların Andaman dillerinin karmaşık yönlerinin açığa çıkarılması açısından önemli bu çalışma, kuzeyde Büyük Andamanca ile güneyde Ongan dilleri arasında temel bir kuzey-güney ayrımı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu ayrımın eski olup olmadığı ise çalışmada etraflıca değerlendirilmektedir.

10. *Historical Linguistics and Philippine Hunter-Gatherers* (Lawrence A. Reid, s. 231-261)

Filipinler'deki Negrito toplulukları ile bu topluluklara saldırıda bulunan Avustralyalı tarım topluluklarının tarih öncesi ilişkileri incelenerek, dilbilimsel kanıtlardan hareketle, tarım topluluklarının komşularıyla nasıl etkileşim kurduklarına ulaşmayı amaçlayan bir çalışmadır.

11. *Hunter-Gatherers of Borneo and Their Languages* (Antonia Soriente, s. 262-308)

Soriente, Borneo'daki bir avcı-toplayıcı topluluk olan Penan Benalui'yi ele almaktadır. Yerleşik bir kültür olan Kenyah toplulukları ile Penan Benalui arasındaki dilsel ilişkiler, avcı-toplayıcılara daha farklı bir açıdan yaklaşılmasını sağlamaktadır.

12. *The Linguistic Situation in Near Oceania before Agriculture* (Malcolm Ross, s. 311-336)

13. *Language, Locality and Lifestyle in New Guinea* (Mark Donohue s. 337-355)

İki çalışma benzer yönlerinden ötürü birlikte değerlendirilmiştir. Genel olarak Doğu

Okyanusya, özelde de Yeni Gine'nin konu edildiği çalışmalardır. Yeni Gine, kaynaklarının çok zengin olması nedeniyle, bireysel toplulukların diğer komşu topluluklardan bağımsız olarak yaşayabilmesine olanak sağladığından önemli bir konumdadır. Ek olarak, dünyanın genetik çeşitlilik açısından çok sayıda dil ve dil ailesine ev sahipliği yapmaktadır. Çalışmalarda da bu elverişli ortamın dile ne gibi etkisi olduğu araştırılmaktadır.

14. *Small Language Survival and Large Language Expansion on a Hunter-Gatherer Continent* (Peter Sutton, s. 356-391)

Avustralya dilleriyle ilgili iki soruya bu çalışmada yanıt aranmaktadır. Bunlardan ilki, tarihsel olarak gözlemlendiğinde niceliksel olarak çok küçük bazı Avustralyalı avcı-toplayıcı toplulukların hangi sosyolojik koşulları, onların dil çeşitliliğinin düşük olmasına neden oldu? İkincisi ise, çok büyük dillerin bulunduğu Avusturalya'da, bu büyük dilleri farklı kılan şey neydi?

15. *Language and Population Shift in Pre-Colonial Australia: Non-Pama-Nyungan Languages* (Mark Harvey, s. 392-421)

Avustralya'daki kara-dil ilişkileriyle ilgili önemli kavramlar ele alınmaktadır. Pama-Nyungan dışı bölgedeki bu tür ilişkilerdeki değişimlerin kanıtları ve bu değişimin etkileri nüfus değişimi çerçevesinde incelenmektedir.

16. *The Spread of Pama-Nyungan in Australia* (Patrick Mcconwell, s. 422-462)

Bu yazıda, Avustralya'nın 18. yüzyılda Avrupalıların kıtaya gelişine kadar, dünyanın geri kalanından oldukça yalıtılmış bir avcı-toplayıcılar kıtası olup olmadığı konusundaki muammaya yanıt aranmaktadır. Ayrıca, araştırmacının Avustralya'yı Neolitik Çağ öncesi avcı-toplayıcı kültürünü incelemek için bir tür laboratuvar olarak görmesi de dikkat çekmektedir. Ancak bu görüş üç ana gerçeği görmezden gelmektedir: Birincisi, Avustralyalı avcı-toplayıcı kültürleri oldukça çeşitlidir ve binlerce yıldır birbirleriyle etkileşime girmişlerdir. İkincisi, Avustralya ekolojisi dünyanın geri kalanından çarpıcı biçimde farklıdır. Üçüncüsü, antropolojik ilgi ortaya çıkmadan önce, söz konusu yerleri sömürgeleştiren Avrupalılarla yaklaşık iki yüzyıldır süren etkileşimler, yerli kültürleri dramatik bir şekilde değiştirmiştir. Kısaca, bu çalışmada, bahsedilen gerçeklerin Pama Nyungan'daki kelime dağarcığının yeniden yapılandırılmasındaki etkileri araştırılmaktadır.

17. *Typological Accommodation in Central Siberia* (Edward J. Vajda, s. 465-498)

Orta Sibirya ve Orta Yenisey bölgesindeki yerli avcı-toplayıcılarla ilgili konular ele alınmaktadır. Bu avcı-toplayıcılar, pastoralist olan diğer Sibirya kökenli dil ailelerinin sondan eklemeli dillerinden tipolojik olarak çok farklı diller konuşmaktadırlar. İç Avrasya'nın geniş bir alanında Yenisey merkezli dil unsurlarının bir dağılımı görülebiliyorken avcı-toplayıcıların dil yapısı Yenisey merkezli dillerin tipolojik özelliklerinden ödünç alınmamış olması dikkat çekicidir.

18. *Hunter-Gatherers in South Siberia* Gregory (D. S. Anderson ve K. David Harrison, s. 499-520)

Anderson ve Harrison, güney Sibirya taygası Tofa ve Todzhu'da bulunan iki dil üzerine yaptıkları araştırmayla kitaba destek vermektedir. İncelemeye konu edilen bu iki dili konuşan ve Ren geyiği sürülerine sahip olan toplulukların her ikisi de tarım topluluklarına komşu olmaları açısından bu çalışma için önemlidir. Ayrıca her ikisinin de zaman içinde kendi dillerinden uzaklaşarak Türk dillerinden birini konuşması da dikkat çekicidir. Ayrıca bu çalışmada, dilsel

olarak kodlanmış bilgi sistemleri dâhil olmak üzere kültürel değişkenlikle birlikte dil değişikliğine ilişkin kanıtlar da ele alınmaktadır.

19 Primitivism in Hunter and Gatherer Languages: The Case of Eskimo Words for Snow (Willem J. De Reuse, s. 523-551)

Bu bölümde, ilkelcilik sorunu ve Eskimo dillerinin “kar” için birçok sözcüğe sahip olduğu bilgisi üzerinden Sapir-Whorf hipotezi araştırma konusu üzerinde ve araştırma alanı sınırlarında ele alınmaktadır. Eskimo dillerinin karmaşık morfolojisine değinilerek başlanan yazıda, Yupikçenin yerdeki karı, yağan kardan ayıran iki farklı sözcük seçimine izin verdiği araştırmacı tarafından vurgulanmıştır. Eskimo dillerinin Eskimo yaşamını etkileyen hava, deniz, don, buz vb. koşulları anlatmak için kullandığı teknik bir sözlükten de bahsedilmiştir. Özellikle avcı-toplayıcılıkla ilgili olan bu sözlüğün anlatıldığı bölümler ayrıca dikkat çekicidir.

20. Language Shift in the Subarctic and Central Plains (Richard A. Rhodes, s. 552-576)

Avcı-toplayıcıların, ilgili coğrafyaya dillerin yayılmasında bir rolünün olup olmadığı bu yazıda araştırılmaktadır. Son beş yüz yılda tarihsel olarak doğrulanmış verilere bakıldığında, Kuzey Amerika'nın Büyük Göller bölgesinde, göçebe ve yerleşiklerin konuştuğu dillerin yayılım gösterebildikleri vurgulanmaktadır. Bu yazının ilgi çekici sonucu ise söz konusu bu yayılımların avcı-toplayıcılar tarafından yönlendirildiğinin saptanmasıdır. İşte bu yeni saptamalar, arkeologları avcı-toplayıcılara karşı tarım toplulukları üzerinden ortaya attıkları varsayımları yeniden sorgulamaya davet etmektedir.

21. Uto-Aztecan Hunter-Gatherers (Jane H. Hill, s. 577-604)

Kuzey Uto-Aztek'in iki kolu olan Takic ve Numik'in substrat etkisinin niceliği açısından farklılık gösterdiğine dair uzun süredir devam eden bir hipotez ele alınmaktadır. Araştırmalar, Takic'in Numic'ten daha fazla substrat etkisi göstermediğini ortaya koymaktadır. Çevresel koşulların değişmesi nedeniyle toplulukların sayıca azalmasının dilsel olarak ne gibi sonuçlara neden olabileceği sorusu da bu yazının diğer önemli noktasıdır.

22. Language and Subsistence Patterns in the Amazonian Vaupés (Patience Epps, s. 605-669)

Avcı-toplayıcılar ve komşu tarım toplulukları arasındaki sözde simbiyotik ilişkinin ele alındığı bir çalışmadır. Bu çalışmada, avcı-toplayıcılar ile tarım topluluklarının kendilerine özgü yaşam biçimlerinin (özellikle iş tekniği vb.) birbirleriyle etkileşimde bulduklarında dilde ne gibi farklılıklar yaratabileceğinin saptanması amaçlanmaktadır. Epps, bu ilişkinin tarım toplulukları lehine çok asimetrik olduğuna dikkat çekmektedir. Genellikle asimetri, avcı-toplayıcıların dilinin tarım topluluklarının dilinin etkisi altına girmesiyle sonuçlansa da avcı-toplayıcıların dilsel malzemelerinin yüzyıllardır var olabilmesi de dikkate değerdir. Özetle bu bölüm, Kuzeybatı Amazon avcı-toplayıcılarının Güney Amerika'daki tarım topluluklarıyla ilişkisini dili merkeze koyarak etraflıca incelemektedir.

23. The Southern Plains and the Continental Tip (Alejandra Vidal ve José Braunstein, s. 641-669)

Kitabın son yazısında, hakkında çok az belge bulunan Chaco dilleri, tarihsel bir bakış açısıyla incelenmektedir ve bu diller karşılaştırmalı inceleme yardımıyla bu bölgedeki tüm avcı-toplayıcı topluluklar arasındaki ilişkiler (temas) için kanıtlar da sunmaktadır. Chaco'nun en eski bilinmezlerinden biri ele alınarak Chaco'da sömürgeleştirme sonrasında toplulukların ortadan

kaybolduğu, asimile edildiği veya yeniden biçimlendirildiği belgeleriyle anlatılmaktadır. Bu yazıyı ilginç kılan diğer bir noktaysa, tarımsal üretimin genellikle iklimle sıkı sıkıya bağlı olmasından ötürü yiyecek aramanın zaman zaman avcı-toplayıcılar adına bir avantaj sağlamasının iki topluluk arasındaki dilsel ilişkilere etkisinin sorgulandığı bölümlerdir.

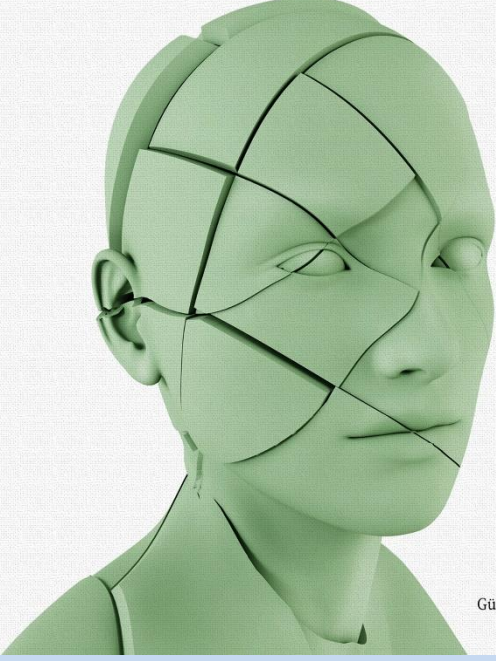
Yazının giriş bölümünde değindiğimiz özelliklerine ek olarak bu kitap, yabancı akademik dünyanın dil çalışmalarında çok farklı bir yerde olduğunu bir kez daha göstermiştir. Hem çalışma konusu hem de çalışma yöntemi açısından oldukça dikkat çekici olup aynı zamanda da diğer bilimsel çalışmalara ilham verici bir niteliğe sahiptir. Afrika yerlilerin dillerinin tipolojik özelliklerine değinen çalışmalar dilin işleyişi hakkında ne denli önemli veriler sunuyorsa bu kitaptaki çalışmalar da yaşam biçiminin -dolayısıyla beslenme düzeninin- dil ve dil altbirimlerinin niteliği ve niceliği hakkında önemli yorumlar yapma olanağı sunmaktadır. Bizdeki dil çalışmalarının önemli bir bölümünün Arap harfli metinlerin Latin harfli metinlere aktarıldığı çalışmalardan oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda böyle farklı -hatta garip- araştırmalara bizde de ivedilikle girişilmesi gerekmektedir. Öyle ki bu tip çalışmalar hem Türkçeyi hem de kalan dilleri betimlemede yeni bakış açıları sunacak olup bir yandan da Türk dilbilimcileri uluslararası üne kavuşturacaktır.

Kaynak

Güldemann, T., McConvell, P., & Rhodes, R. (Eds.). (2020). *The Language of Hunter-Gatherers*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781139026208.

TÜRK BİLİMKURGU EDEBİYATI VE ARKETİPLER

DR. VELİ UĞUR

Günce Yayınları

Oktay Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı

Halit Ziya Hikâyeciliğinde

Renklerin Dili

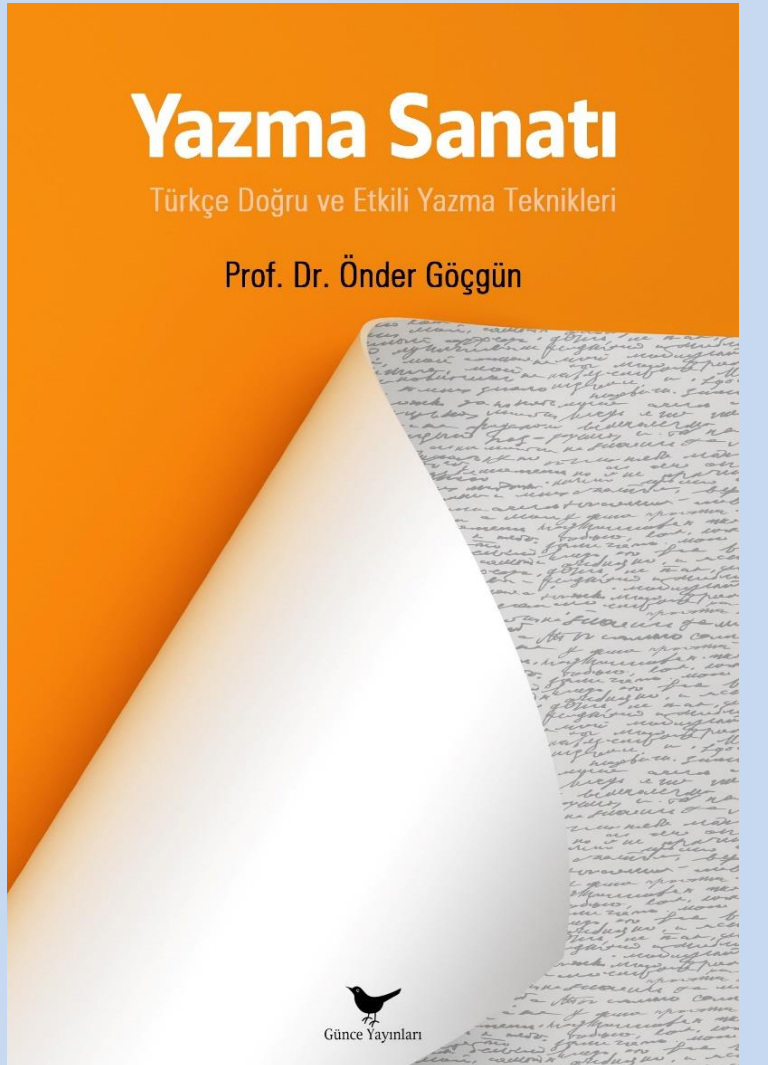

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları